

"Vier Heerlijkheden"

Historische Werkgroep Stichting De Vier Heerlijkheden te Brakel.

Omslag: “Huis Brakel”.
Tekening: Jaap Verweij.

	Blz.
Van de Werkgroep	1
Historisch Herinneringsgedicht voor de oorlog in Brakel	2
Herstel van de Brakelse kerk na de Tweede Wereldoorlog	4

Redactie: Jan van Brakel.
Jan van Loopik
Jaap Verweij.
Ap de With.

Titel: “Vier Heerlijkheden”
ISSN: 2542-5781
Oplage: 160 stuks.
Secretariaat: Vrijheidslaan 9,
5306 BJ Brakel.
Tel. 0418-672698

Historische Werkgroep
Stichting
De Vier Heerlijkheden
Brakel.

Ap de With

Van de werkgroep

Voor u ligt weer de eerste uitgave van ons periodiek van dit jaar. Deze keer een voor u misschien niet helemaal onbekend gedicht over de Tweede Wereldoorlog. Ook nog een aanvulling op een eerder verschenen artikel over de restauratie van de Brakelse kerk.

We willen u ook deze keer weer wijzen op de mogelijkheid om de laatste vrijdagavond van de maand ons Koetsiershuis te bezoeken, niet alleen de uitgebreide fotocollectie is interessant, maar ook de vele krantenknipsels die we hebben bewaard en de bibliotheek over de geschiedenis van de Bom-melerwaard en daar buiten.

Ook de inmiddels geïnventariseerde archiefdozen kunt u inzien. Een overzicht daarvan zit in onze infomap in de bezoekersruimte. Gelukkig worden oude archieven van families en verenigingen steeds vaker aan ons overgedragen. Voor historisch onderzoek is dit materiaal van onschatbare waarde.

Historisch Herinneringsgedicht voor de oorlog in Brakel

Aan De Vier Heerlijkheden werd onderstaand gedicht overhandigd waarvan de inhoud in het kort gebeurtenissen weergeeft die zich in de oorlogsjaren in het dorp Brakel hebben voorgedaan en die wij graag aan u willen doorgeven. De samensteller van het gedicht, C.J. Visser, is voor ons een onbekende. Het gedicht werd in 1945 uitgegeven door de Brakelse winkelier Willem den Hengst, die als opvolger van zijn vader Hendrik Willem, een winkel had in huishoudelijke en aanverwante artikelen, aan de dijk op nummer B59 (later nummer 80), het vierde huis voorbij de veerstoep buitendijks richting benedeneind.

Vóór de oorlogsjaren had Willem ook een bibliotheek aan huis. In de kelder had hij stellingen gemaakt, waarin een groot aantal boeken stonden die hij her en der opkocht. Bij hem aan huis in de kelder, kon men dan wekelijks tegen een kleine betaling een boek omruilen. In augustus 1956 verhuisde hij met zijn vrouw en dochter Eike vanuit Brakel naar Vuren. Willem den Hengst werd geboren in Brakel op 29 oktober 1915 als zoon van de winkelier Hendrik Willem den Hengst en Eike van Wijgerden en trouwde op 27 juli 1944 in Brakel met Wijltje Johanna Klop, geboren te Brakel 18 februari 1920, zij was een dochter van Gerrit Klop en Catrina (Kaat) Donker.

Willem is op 1 juni 1985 te 's-Hertogenbosch overleden en op donderdag 6 juni in Vuren begraven. Wijltje is op 20 mei 2011 in Gameren op 91 jarige leeftijd overleden.

Willem en Wijltje den Hengst.

Historisch Herinneringsgedicht
voor de oorlog in Brakel
uitgegeven door **W. DEN HENGST**, Brakel B 59,
geschreven door **C. L. VISSER**
Auteur van :
“Wij zingen weer” en “Smarte-Gedichten”

Juni 1945.

1. *Het is een mirakel,
Zo gelukkig als Brakel,
Deez' Oorlog toch nog heeft doorleefd,
Toen de soldaten hier lagen,
Wat hebben we dagen-
Lang steeds voor hun wreedheid
gebeefd.*

2. *'T was nog kort voor de Vrede
Toen deelde men mede;
Aan 't rivierhuis komt spoedig een end
De spits van de toren,
De molen voor 't koren.
't Wordt vernield door de nijldige bend'*

3. *Dan, “Den Ouden Oven”
Die kwam het driemaal te boven,
Zo'n haat had hij tegen de mof,
Alleen brand kon 't vernielen,
Toen moest hij wel knielen,
En beet ook hij in het stof.*

4. *Doch vorige jaren,
Hadden we erger te klaren,
Toen was 't om de Partisanen bedoeld,
Het hoofd van die helden,
Die moest zich gaan melden
Maar deze had de slag al doorvoeld.*

5. *De mof werd bedrogen,
Het vogeltje was gevlogen,
Het hoofd was er netjes van door,
Toen zijn de soldaten
Met Mevrouw eens gaan praten;
Ze namen haar scherp in verhoor.*

6. *Maar ook zij wist te zwijgen, Men
kon niets uit haar krijgen,
Men gaf haar een grauw en een snauw,
Maar ze bleef een heldinne,
Er was niets mee te beginnen,
En ze dreven haar niet in het nauw*

7. *We wilden al zingen;
Ze zullen ons niet dwingen,
Maar toen kwam een groter gevaar,
Een stel S.S-soldaten,
Stelde zich op in de straten
En dreef ons op de markt bij elkaar.*

8. *We stonden te beven,
Want 't ging om ons leven,
Wie was er, die tegenstand bood?
Men moest daar verklaren,
Waar de B.S-ers waren,
Het antwoord zou zijn; 't Kost je
de dood!*

9. *In die vreeslijke stonde;
Stond Brakel trouw en verbonden,
En tartend het grootste gevaar,
Niemand, die de wensen vervulde,
Daarvoor brengen wij hulde,
Ze speelden het niet met ons klaar!*

10. *Wat moest in die uren,
Ieder geestelijk verduren,
Maar ieder hield zwijgend zijn woord,
Men smeekte den Heere,
Deze ramp nog te keren,
En God heeft ons bidden verhoord.*

11. *De V-1 kwam die dagen,
Lang steeds maar weer plagen,
Wat was dat een angstig gehoor,
Als die over kwam razen,
Week een elk van zijn glazen,
En zuchtte: O, hij gaat toch weer door!*

12. *Evacué's zijn ontvangen,
Maar ze zijn vol verlangen
Weer naar hun huizen gekeerd,
Men hoorde van allen,
't Is ons best hier bevallen,
Thans zijn ze naar huis, ongedeerd.*

13. *Mijn lied is ten ende,
De dodende bende,
Is verslagen, vernietigd, vernield,
En het blijft een mirakel,
Dat ons lief dorpje Brakel,
Nog allen in leven behield.*

14. *Wij danken den Heere,
Die 't gevaar wilde keren,
Ons danklied klinkt tot God,
Wij gaan vol vertrouwen,
Onze toekomst weer bouwen,
Wij werken weer zelf aan ons lot!*

Ap de With

Herstel van de Brakelse kerk na de Tweede Wereldoorlog

In het periodiek jaargang 4 nummer 2 van 2006 heeft reeds een artikel gestaan over de na-oorlogse restauratie van de kerk van Brakel. Na bronnenonderzoek in het archief in Tiel is meer informatie boven water gekomen waardoor dit onderwerp opnieuw beschreven is.

Het gebeurde in de laatste dagen van de Tweede Wereldoorlog, op 23 april, dat de Duitsers samen met de molen en de steenfabriek ook een poging ondernamen om in Brakel de toren van de kerk op te blazen.

Het waren goede uitkijkposten, en dat konden de soldaten op de terugtocht niet gebruiken.

De korenmolen op de dijk en de woning van de voormalige steenfabriek de Waal werden volledig verwoest.

Gelukkig ging van de kerk alleen de torenspits in vlammen op. Hierbij werd ook de klok vernield, deze overleefde de val op de stenen vloer in de toren niet.

Ondanks het feit dat er in de toren een proclamatie hing waarin vermeld werd dat de klok van historische waarde was is deze zeer oude klok toch verloren gegaan.

Op het ijzeren hek, bij de ingang van de torentrap, is deze proclamatie nog te zien waarop het volgende staat te lezen:

Bestemd voor Brakel, 1 klok. Monumentenzorg.

De Nederlandsche regeering heeft een zeer beperkt aantal klokken, als historische gedenkstukken van de grootste betekenis, van vordering vrijgesteld en richt tot de bevelhebbers der militaire macht van andere mogendheden het dringende verzoek deze met een M gemerkte klokken eveneens te sparen. 'S Gravenhage 20 IV 1940.

Was getekend door de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en door de minister van Defentie.

Vanaf 1945 Tot 1950 heeft de toren van de Nederlandse Hervormde kerk in Brakel dus geen spits gehad. Het was voor de toren niet de eerste keer dat dit gebeurde. Ook in de Franse tijd heeft de toren een aantal jaren zonder spits gestaan omdat soldaten van het leger van Napoleon de toren gebruikten om met behulp van lichtsignalen boodschappen door te seinen. Zo was er in "de lage landen" een heel netwerk van torens zonder spits waarmee men onderling communiceerde.

Ongeveer vijf jaar na het gebeuren in de Tweede Wereldoorlog werden plannen gemaakt de spits te restaureren, vijf meter korter dan de oude. Achterin de kerk hangt een gegraveerde en met koper beschilderde plaat met daarop de namen van de bestuurders die met deze restauratie (23 april 1950 tot 31 januari 1951) te maken hadden:

*De Kerkvoogden: J. Van Baalen,
Mr. J. Van Dalen en J.H. Vermeulen.
De Notabelen: A. De Boef, F. Van
Dalen, N. Lemmen en B. Pelle.
De Kerkeraad: A. Hanegraaf, Joh.
Vervoorn, J. Van Willigen,
St. Ermstrang, G. Van der Linden
en A. Pelle.*

Restauratie van de toren.

Omdat de toren in eigendom was van de gemeente schreef in augustus van het jaar 1945 de toenmalige burgemeester van Brakel een brief aan de Rijkscommissie voor de monumentenzorg in Den Haag met de vraag welke maatregelen genomen konden worden in verband met de schade van de toren. Ook werd in dit schrijven al naar mogelijke subsidie geïnformeerd. De gemeente moest zich vervolgens wenden tot het Ministerie van Onderwijs, kunsten en wetenschap. Dit ministerie moest goedkeuring geven, dan pas mocht de opdracht aan de architect gegeven worden om een tekening te maken. De kosten van restauratie zouden geheel ten laste komen van het Rijk. Naderhand zou worden uitgemaakt welk deel de gemeente zelf zou moeten bijdragen. Het districtshoofd van de Rijksinspectie Kunstbescherming in Nijmegen zou nog een bezoek brengen aan Brakel om te zien of er nog noodmaatregelen getroffen moesten worden om verder verval te voorkomen. De restauratie van de toren werd evenals die van de kerk gegend aan aannemer Van Mameren uit Geldermalsen.

De totale kosten van de restauratie van de toren, werd be-groot op *f* 31.693.

De restauratie werd aan aannemer Van Mameren in Geldermalsen opgedragen voor een bedrag van *f* 30.945 omdat er reeds steigermaterialen bij de kerk aanwezig waren.

Aardig is om te vermelden dat de opzichter de aannemer middels een schrijven liet weten dat, in plaats van koud op elkaar getimmerde delen, de torenspits met schuingezaagde meskanten aangebracht moest worden.

De spits kreeg een andere, wat stompere vorm dan de oor-spronkelijke spits.

Hierdoor werd de totale hoogte van de toren lager. De natuurstenen ballen die ooit op de hoeken van de toren lagen zijn nu te vinden bij de ingang van de toren.

Klok en uurwerk.

Vanuit de Bouw- en restauratiecommissie kwam op 26 september 1946 een schrijven waarin vermeld werd dat men de aankoopsom van een nieuwe klok van het Rijk terug kon krijgen. De Nieuwe klok moest dan wel goed-gekeurd worden door een Rijkscommissie die door het Ministerie van O, K en W was ingesteld. Men moest dan wel voor 25 november reageren middels een schade-enquêterformulier.

Het verhaal gaat dat de stukken van de oude klok verborgen hebben gezeten in de grafkelder van het koor om te voorkomen dat de Duitsers het brons mee zouden nemen. M. van de Kerkhof & Zonen in Aarle Rixtel verzorgde de restauratie, van de bewaard gebleven stukken is een nieuwe klok gegoten. De totale kosten van het gieten van de klok waren uiteindelijk f 5166,25 Daar bovenop kwamen dan nog de kosten voor een nieuw klokkenstoel, uurwerk en bliksemafleider, honorarium voor de architect en de kosten van toezicht door een opzichter, werktekeningen, lichtdrukken van bestekken en reiskosten, waardoor het totale bedrag kwam op f 42.758. Teeuwens Handels en reparatie Onderneming in Zuilichem verzorgde de elektrische installaties. Uiteindelijk betaalde de gemeente zelf een bedrag van f 3016,25 aan de totale restauratie van het uurwerk, inclusief de klok. Een financieel voordeel was het feit dat de 920 kilo brokken brons van de gevallen klok ook nog f 1380 opbracht.

Aan het bureau financiering wederopbouw publiekrechtelijke lichamen, een onderdeel van het ministerie van Financiën, werd een vergoeding aangevraagd. Dhr. W. van der Elst, Rijkscommissaris van Advies voor klokken en klokkenspelen in Utrecht kwam de klok keuren, omdat de klok nog in de kerk stond moest de klok aan een houten driepoot omhoog gehesen worden om de toon te keuren. Het keuringsrapport staat op datum van 17 september 1949.

Restauratie van de kerk.

Reeds in 1935 vond de kerkvoogdij het al noodzakelijk om het dak van de kerk te laten restaureren. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg liet een onderzoek instellen en bracht een rapport uit waarin tot ingrijpen gemaand werd, daar moest echter worden afgezien vanwege de beperkte middelen die de kerk hiervoor had.

De oorlog kwam er tussen, maar direct daarna, reeds in 1945 stelde de kerk zich in verbinding met de bouw- en restauratiecommissie van de Nederlands Hervormde kerk in 's-Gravenhage. Zij adviseerden met name in de keuze van een bekwaam en in vakkringen met gezag bekleed architect en stonden open voor allerlei adviezen op het gebied van restauratie.

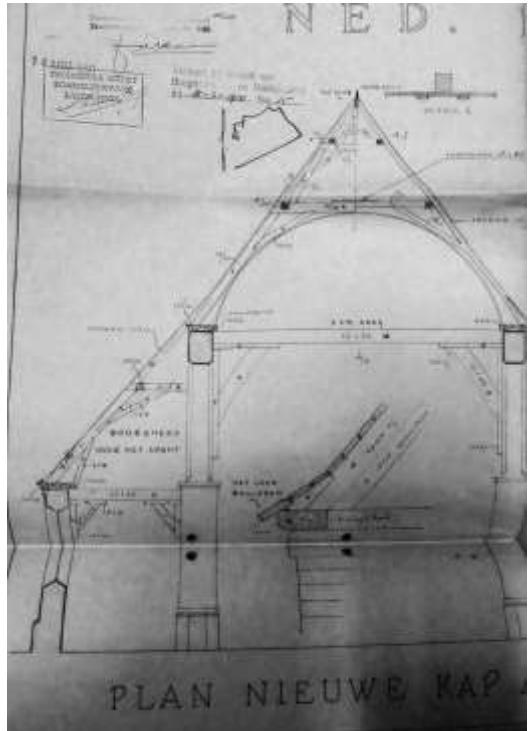
De toestand van het dak was van dien aard dat het gehele dak vernieuwd moest worden. Het ministerie wilde voor de restauratie maximaal 40 procent subsidie verlenen maar stelde wel als voorwaarde dat de storende elektrische verwarmingselementen langs de ramen en op de binnenwanden op kosten van de gemeente moesten worden verwijderd.

Dat velen begaan waren met het lot van de kerk na de oorlogsjaren, bewijst het feit dat eind 1949 nog een financiële bijdrage werd ontvangen van een kleindochter van ds. J.C.W. Quack die van 1852 tot 1862 predikant was in Bra-kel.

Op 23 april 1950 begon de aannemer van Mameren uit Geldermalsen met het slopen van het dak.

Er werd een nieuwe eikenhouten kap met leibedekking aangebracht, 45000 stuks en totaal 30.000 kg aan gewicht. Ook kwam er een uitgebouwd portaal bij de ingang.

Toen het stucwerk werd gesloopt kwam er een sterk afwijkende kapconstructie aan het licht.

Op aanraden van de Rijksdienst voor de monumentenzorg besloot men toen om het eikenhouten plafond in de oude toestand te herstellen.

Verschillende plavuizen werden vernieuwd en een groot deel door zwam aangetaste kerkbanken werden vervangen. Voor de juiste kleur van de banken ging de kerkvoogdij zelfs op bezoek bij de gemeenten in Tricht, Mourik en Zoelen, waar ze voor een groene kleur hadden gekozen.

Uiteindelijk werd toch besloten de banken in een geelsoortige kleur opnieuw te laten beschilderen.

De preekstoel werd ontdaan van de laag verf en doorschildersbedrijf Van den Handel in de oorspronkelijke staat gebracht.

87/ha 1950

REKENING van A. F. H. E. N. G. met het R. I. J. E.
over de restauratie van de k. v. k. te BRAZEL.

Kindbedrag vanouders	r. 101 140,00
Idea leiddekker r. 4121	r. 20 135,75
Tilburgafleiders	r. 225,-
	<u>r. 121 500,75</u>
Ar. bijdrage ooplogeschede, 75% van r. 340,70	r. 255,53
Honorarius architect te berekenen over r. 122 483,30 plus 1272,70 plus 1800,57 5,31% van r. 124 302,53	r. 120 483,30
Salaris oplichter Y x 260 plus 1 x 100	r. 6 403,05
Sociale lasten Idea Y = 45,04 plus 17,70	r. 1 940,-
Detailtekeningen	r. 41,25
Bijkomende kosten en reiskosten	r. 27,15
Totaal beschikbaar gedeelte	<u>r. 120 500,00</u>

Van dit bedrag zal, indien het Rijk het behoeft aanvullend subsidie over 1951 toewent, door het Rijk 50% worden betaald en door de Provincie 10% is en door de Gemeente 40%.

De rest (door kerkvoogdij) gefinancierd moet worden

Salvo het verhoogde subsidie niet door Rijk, Provincie en Gemeente definitief is toegewezen, zal de kerkvoogdij tijdelijk het getete bedrag boven de toegewezen r. 70 000 moeten aanhouden, al en maximaal r. 125 500,00 min 70 000 is r. 55 500,00.

in advies voor oude- en nieuwe klokken en klokken spelen

RIJNSRAPPORT

in A. F. H. E. N. G. met het R. I. J. E.
van de k. v. k. te BRAZEL

Gelooft door: Eigenaar Gemeente
Lid 1949, Brazel
Als Brazel, deze ging in de rest

Ook werd het koorhek op-nieuw geschilderd. Deze banken werden in Tilburg gekocht. Door uitbreiding van de zitplaatsen werden na de restauratie 430 plaatsen in plaats van 350 plaatsen verhuurd, de vrije zitplaatsen werden in deze berekening buiten beschouwing gelaten. Daardoor moest ook de voetverwarming uitgebreid worden. Het orgel werd aan de bui-tenzijde van bladgoud voorzien.

De k. v. k. te BRAZEL

KLANKANALYSE

	te k. v. k.	te k. v. k.	te k. v. k.	te k. v. k.
Reverberantie	1/2	1/2	1/2	1/2
Bas	1/2	1/2	1/2	1/2
Basen	1/2	1/2	1/2	1/2
Prima	1/2	1/2	1/2	1/2
Ookterbas	1/2	1/2	1/2	1/2
Over een afstand te berekenen	1/2	1/2	1/2	1/2
Zwaaier	1/2	1/2	1/2	1/2
Klankveld	1/2	1/2	1/2	1/2
Samenklank	1/2	1/2	1/2	1/2

Overwerk van k. v. k.
Gedrukt van k. v. k.
Berekening van k. v. k.
Druken in k. v. k.
Gedrukt in k. v. k. (1/2) (1/2)
Chemische samenstelling

OPMERKINGEN: De k. v. k. te BRAZEL, werd overhandigd door A. F. H. E. N. G. met het R. I. J. E. van de Rekenkamer van de k. v. k. te BRAZEL en de k. v. k. te BRAZEL.

CONCLUSIE: Volgens de berekening is de k. v. k. te BRAZEL, overhandigd door A. F. H. E. N. G. met het R. I. J. E. van de Rekenkamer van de k. v. k. te BRAZEL en de k. v. k. te BRAZEL.

11-9-49

De klankpotten die in het koor werden ontdekt werden weer teruggemetseld. Aan de zuidoost zijde van de kerk werd het lijkenhuisje van de gemeente afgebroken, waarna een sluippoortje, een oude ingang tot de kerk, zichtbaar werd

Bijzondere ontdekking.

Wat ook ontdekt werd, maar angstvallig werd verzwegen, waren de muurschilderingen op de Noordzijde van de muur, naast de ingang van de kerk, juist op dat gedeelte waar aan de buitenzijde nog de tufstenen muur te zien is van de oorspronkelijke bebouwing.

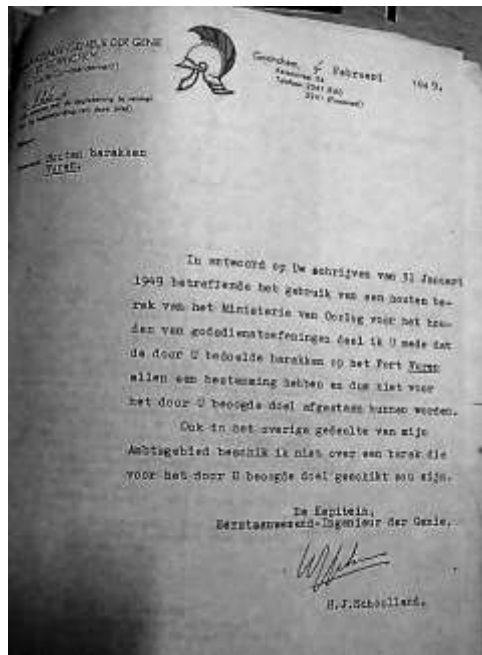
Omdat men dacht dat velen dit kunstwerk niet zouden waarderen, werd besloten het geheel te laten rusten en weer onder een kalklaag te bedekken. Er zijn in de loop der jaren in diverse kerken tijdens restauraties bij het wegbikken van de kalk op de muren, dit soort muurschilderingen tevoorschijn gekomen. Een aanbeveling zou zijn om deze vondst eens door de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland te laten onderzoeken.

Een noodkerk.

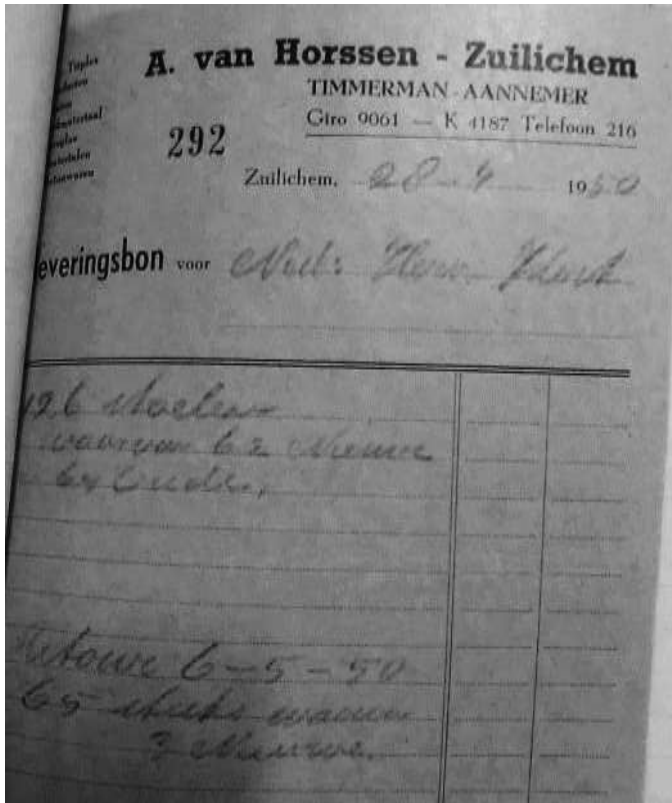
In de periode van restauratie moest men uiteraard een vervangende ruimte voor 350 tot 400 personen zien te vinden om kerkdiensten te houden.

Er werd door dhr. Van Wijk, Waaldijk 30 een ruimte aangeboden, maar de kerkvoogdij ging hier vanwege de te hoog gestelde financiële eisen niet op in. Diverse pogingen werden nog ondernomen, o.a. in Heteren en in Vuren, maar door toeval slaagde de kerkvoogdij erin een Amerikaanse legerbarak aan te kopen.

Deze werd op een beschutte plek op het marktplein geplaatst.

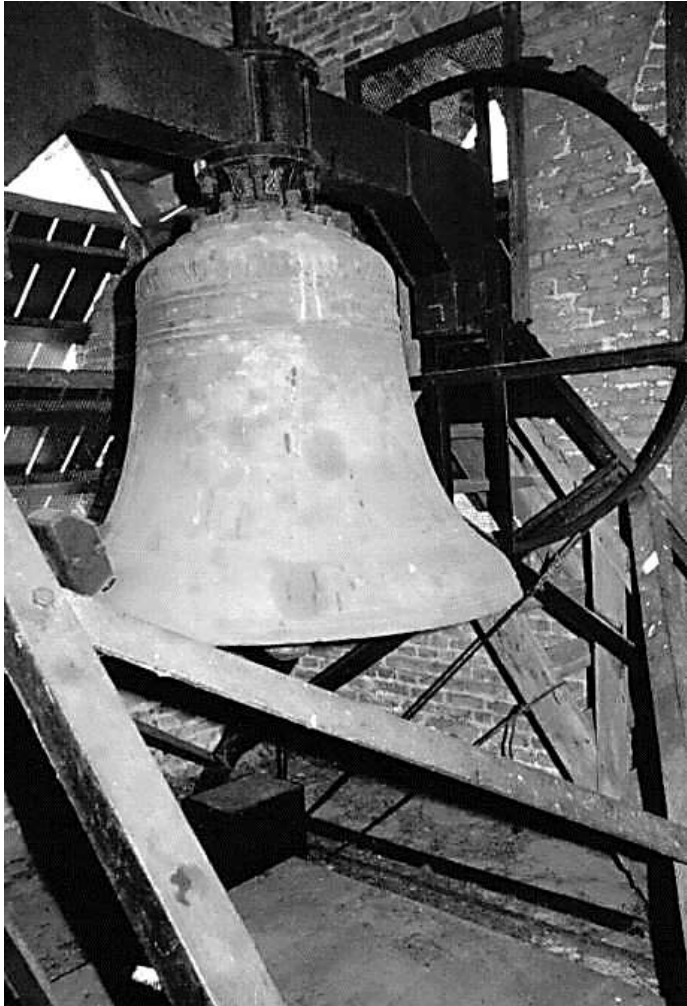

Banken werden gehuurd van Oranje Garde en de bond van Chr. Jeugdorganisatie Vendel te Woudrichem. Van Horssen uit Zuilichem leverde nog een aantal gebruikte en nieuwe stoelen.

Op 31 januari 1951 werd de kerk weer in gebruik genomen. De voorgaande predikant in deze dienst was de toenmalige consulent ds. A. van der Kooij uit Zuilichem.

Op 10 mei werd de kerk officieel opgeleverd door de monumentenraad bestaande uit de heren Mr. J.W. Frederiks, Professor Dr. E.H. ter Kuile, Jhr. D.C. Roel (directeur Rijksmuseum in Amsterdam), Jhr. Mr. Dr. A.B.G.M. van Rijckevorsel, W.H. Schukking en Mr. A. Staring, terwijl hierbij eveneens tegenwoordig waren de heer A.P. van der Velde, hoofd van het bureau monumentenzorg van het ministerie van O, K & W, alsmede de heren Jhr. Dr. E.O.M. van Nispen tot Sevenaer, directeur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg en D. Verheus, architect bij dit bureau.

Verantwoording:

*De Kerkekrant Philaethes 7 juli, 14 juli, 21 juli, 28 juli, 4 augustus 1951, artikelen geschreven door Mr. J. van Dalen.

*Regionaal Archief Rivierenland (RAR) te Tiel: Blok 3116, nr. 800, 801 en 802,

*RAR Tiel: Blok 3118, nr. 143 en 144

*Info mw. De Hoop-van Dalen

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door:

MCD SUPERMARKT VAN HEEMSKERK

E. P. van Ooijenstraat 5 - 5308 KD Aalst - Tel. 0418-671598

HAIR FASHION LENY

Dr. van Aalststraat 3 - 5308 KJ Aalst - Tel. 0418-672119

EMTÉ SUPERMARKT DUIJZER

Molenkampsweg 3 - 5306 VN Brakel - Tel. 0148-671287

BERT DE VRIES. Garagebedrijf en tankstation

Zalmstraat 2 - 5306 GJ Brakel - Tel. 0418-671390

www.autobedrijfbertdevries.nl

HOVENIERSBEDRIJF DE PLATAAN

Kooiweg 6 - 5306 VT Brakel - Tel. 0418-673646

www.de-plataan.nl

DIJKHOF TWEEWIELERS

Kruispad 2 - 5306 AN Brakel - Tel. 0418-672623

www.dijkhoftweewielers.nl

Colors@Home LINDHOUT

Burg. Posweg 19 – 5306 GA Brakel – Tel.0418-671349

www.lindhoutwonen.nl

T.H.O. BAKKER V.O.F.

Egter van Wissekerkeweg 5 - 5307 VA Poederroijen

Tel. 0418-671647

GOVERT GRANDIA

Groenten en fruithandel

Jul. van Stolbergstraat 21 - 5307 HH Poederroijen - Tel. 0418-672334

VAN GENDEREN

Attent - Bakkerij

Burg. Hobolaan 6a - 5305 CR Zuilichem - Tel. 0418-671360

A. WIJK VAN HOLDING

Waaldijk 65 - 5306 CC Zuilichem - vanwijkaart@gmail.com

www.vierheerlijkheden.nl